

Антонюк О.Я.

ОВКСЕНТІЙ ВАСИЛЬОВИЧ КОРЧАК-ЧЕПУРКІВСЬКИЙ: САНІТАРНА ТА ПРОТИЕПІДЕМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Національний медичний університет імені О.О.Богомольця

Резюме: у даній статті показана робота академіка О.В.Корчака-Чепурківського як санітарного діяча та науковця. Його діяльність була спрямована на проведення профілактичної роботи, пошук причин поширення епідемій, їх аналіз та шляхи подолання. О.В.Корчак-Чепурківський зробив вагомий внесок у розробку профілактичних та протиепідемічних заходів у вогнищах епідемій.

Ключові слова: О.В.Корчак-Чепурківський, профілактична діяльність, наукові роботи, історія медицини.

Часто ми думаємо, що бути справжнім героєм дано далеко не кожному. Ми звикли схилити голову в пошані перед пожежником, який рятує з полум'я дитину, або ж захоплюємося вчинком славетного хірурга, що дарує життя смертельно хворій людині. Вони заслуговують на це. А ось щоденна кропітка праця часто рятує життя сотень тисяч людей, залишаючись при цьому непомітною. Власне таким героєм свого часу і був Овксентій Васильович Корчак-Чепурківський.

Він жив 100 років тому, але його внесок у профілактичну медицину, в педагогічну, наукову та організаторську діяльність ще й досі недостатньо вивчений. Не кожен студент чи вчорашній випускник ВМНЗ – не кожен санітарний лікар – знає ім'я Овксентія Васильовича. А дарма. Бо саме життєвий досвід, ерудиція, глибокі академічні знання дозволяли йому робити такі сміливі висновки, що ставали пророчими й актуальними протягом століть. Соціально значимі захворювання, бідність, нерівність у доступі до медичної допомоги, висока смертність, пошук нових підходів, засад для реформування медичної галузі – усе це залишається актуальним і зараз.

28 лютого 1857 року на Полтавщині у місті

Костянтинограді (зараз місто Червоноград Харківської області) у родині диякона отця Василя народився син. З самого дитинства маленький Овксентій мав жагу до знань, був скромним і працелюбним. По закінченні Костянтиноградського повітового училища, Полтавських духовних училища (1869 – 1873) та семінарії (1873 – 1874) став студентом природничого відділення фізико-математичного факультету Київського імператорського університету Святого Володимира (1877 р.).

І хоча був виключений із нього заучасть у студентських заворушеннях (1878), того ж року продовжив вчитися в Харкові на медичному факультеті. Через п'ять років він уже працював земським дільничним лікарем у рідній Полтавській губернії, у Костянтиноградському повіті.

Обіймаючи посаду завідувача Костянтиноградської міської земської лікарні, О.В. Корчак-Чепурківський не обмежувався організаційною та практичною діяльністю. Він проявляв глибоку зацікавленість медичними статистичними дослідженнями і узагальненням цих даних.

Результатом цієї діяльності стали перші наукові праці молодого лікаря, що започаткували накопичення наукових знань ученого в галузі гігієни, організації земської медичної допомоги.

У коло обов'язків санітарного лікаря входили: організація медичного обслуговування населення повіту; збір, розробка і аналіз статистичних даних про захворюваність і рух населення; участь в опрацюванні обов'язкових постанов і санітарний нагляд за їх виконанням. У разі виникнення епідемії санітарний лікар виїздив на місце, встановлював причини її появи і спіль-

но з дільничним лікарем організував заходи аж до її припинення. Для ліквідації причин ним проводилося дослідження ґрунту, питної води, з'ясовувалися побутові та економічні умови – все те, що могло викликати епідемію. Вивчаючи рівень смертності населення, санітарний лікар проводив санітарні дослідження різних торгово-промислових підприємств, обстежував невеликі містечка та села. До його обов'язків входив санітарний нагляд за школами і періодичний огляд учнів. Повітовий санітарний лікар при сприянні дільничних лікарів наглядав за щепленнями від віспи, аналізував дані про туберкульоз і сифіліс, брав участь у розробці проектної документації шкіл, лікарень та вів санітарно-просвітницьку роботу. Окрім того, він складав

річний звіт про санітарний стан повіту та свою діяльність [7].

З березня 1889 року О.В.Корчак-Чепурківський служив земським повітовим санітарним лікарем Херсонського повіту Херсонської губернії і віддавав усі свої сили і знання справі охорони здоров'я населення.

Працюючи у Херсонській санітарній організації, Овксентій Васильович на довгі роки поєднав науково-практичну діяльність із боротьбою з епідеміями. Спільно з М.І.Тезяковим та П.М.Діатроповим він розробив та здійснив ряд дієвих санітарних заходів. Тут він розпочав дослідження особливостей розвитку дифтерії сільського населення, яке завершив успішним захистом докторської дисертації (1898) у Київському університеті.

Усі ці уявлення дістали переконливе підтвердження у фундаментальній праці "Матеріали для вивчення епідемії дифтерії (епідеміології) в Росії" [4], обсягом у 320 сторінок з численними таблицями, діаграмами та картографіями. Дані для написання цієї книги Овксентій Васильович зібрав, працюючи завідувачем губернського санітарного бюро Бессарабського земства. У ній автор установив емпіричні закони перебігу дифтерійних епідемій. Випереджаючи час, Овксентій Васильович впровадив медико-географічні дослідження при вивченні епідемічного процесу.

Він уперше започаткував дослідження причин поширення епідемій дифтерії; розробив програму дослідження дифтерії на основі опрацьованих церковних метричних даних про рух населення; уперше організував санітарно-статистичні дослідження та санітарно-протиепідемічні заходи боротьби з дифтерією в Херсонському земстві. За його активної участі було створено "Програму діяльності санітарних лікарів" Херсонського земства. Науковий доробок О.В. Корчака-Чепурківського цього періоду заклав основу для нагромадження його наукових праць з історії земської медицини, організації санітарної справи й епідеміології, що є вагомим внеском у становлення як гігієнічної науки в цілому, так і історії медицини.

Для Овксентія Васильовича характерним був комплексний підхід при оцінці санітарного стану території; епідемічні питання його цікавили не самі по собі, а у системі дослідження санітарного стану загалом. Зупинивши свій вибір на вивченні епідемії дифтерії, він визначав її як тест при оцінці загального санітарного стану території з метою вибору дієвих заходів щодо оздоровлення останньої. Всіма доступними засобами він намагався зменшити інфекційну захворюваність місцевого населення.

У ті роки, коли епідемічні хвороби були основною причиною високої смертності, великий інтерес Овксентій Васильович виявив до проведення

протиепідемічних заходів. На основі досвіду з практики роботи санітарного лікаря та з урахуванням наукових розробок того часу, виділяючи епідеміологію в окрему наукову дисципліну, він відводить епідемічним питанням в системі дослідження санітарного стану населення головну роль в умовах розвитку епідемій віспи, скарлатини, дифтерії, небезпеки виникнення чуми тощо.

Із січня 1887 р. О.В. Корчак-Чепурківський став активним учасником з'їздів Товариства російських лікарів імені М.І. Пирогова, де неодноразово виступав з актуальними на той час доповідями, які знаходили підтримку учасників зібрань. Саме на з'їзді 1887 р., під час засідань об'єднаних секцій гігієни та громадської медицини, відбулося особисте знайомство провінційного лікаря з відомим у Російській імперії завідувачем медико-санітарного бюро в Херсонській губернії М.С. Уваровим. Це знайомство мало вирішальний вплив на формування наукового світогляду О.В. Корчака-Чепурківського. Підтримуючи та поділяючи погляди прогресивного санітарного лікаря М.С. Уварова, О.В. Корчак-Чепурківський став більше цікавитися впливом гігієни на здоров'я та продовження тривалості життя людини. Гігієна на той час була дуже актуальною наукою і перебувала на початковому етапі становлення.

Саме цей період діяльності визначив гігієнічно-епідемічне спрямування всієї подальшої роботи вченого до кінця його життя. На цьому етапі діяльності практичний досвід і прагнення О.В. Корчака-Чепурківського до самовдосконалення сприяли проведенню науково-дослідної роботи в галузі епідеміології, санітарії та гігієни. Незважаючи на велику завантаженість через практичну та науково-дослідну роботу в Херсонському повіті, О.В. Корчак-Чепурківський брав активну участь у роботі IV Пироговського з'їзду, що проходив у Москві в січні 1891 р., де його науково обгрунтовані позиції прийняла велика кількість не тільки земських лікарів, а й тих, хто зовсім не був причетним до земської справи.

За період діяльності в Бессарабській губернії О.В. Корчаком-Чепурківським була створена перша науково обгрунтована санітарна організація – губернське санітарне бюро (1892 р.). Завдяки зусиллям губернського санітарного лікаря було відкрито першу в історії Молдови міську інфекційну лікарню в Кишиневі, будинок для душевнохворих і збільшено кількість місць у пологовому будинку Кишинева (1892 р.). За його редакцією було створено перший друкований орган

"Врачебная хроника Бессарабской губернии" (1892 р.), який об'єднував усю лікарсько-санітарну діяльність у губернії, а також видавав медичну літературу для народного загалу з метою запобігання інфекційним хворобам. О.В. Корчак-Чепурківський для боротьби з численними епідеміями очолив і мобілізував наявний губернський медичний персонал, підготувавши для нього спеціальні настанови, які сприяли позитивним результатам у протиепідемічних заходах в Бессарабії. О.В. Корчаком-Чепурківським уперше складено історію Бессарабської губернської земської медицини за 25 років з часу введення земства в губернії (1893 р.), а також опубліковано вагомі наукові роботи історичного, соціально-гігієнічного та епідеміологічного характеру, що поклало початок розробці проблем медичних наук у Молдові кінця XIX ст. Водночас ним було організовано першу медичну звітність у губернії; досліджено основні питання громадської санітарії – захворюваності й смертності, а також боротьбу з ними; удосконалено медико-топографічні дослідження. О.В. Корчаком-Чепурківським організовано перший губернський вісповий телятник – це поклало початок обов'язковому віспощепленню, що значно зменшило рівень смертності від віспи (1892 р.). О.В. Корчак-

Чепурківський організував два губернські з'їзди лікарів (VII-й – у 1893 р. і VIII-й – у 1897 р.); брав активну участь у засіданнях земсько-лікарських нарад усіх повітів губернії, губернського комітету громадського здоров'я (1892–1897 рр.), у роботі V-го (1894 р.) і VI-го (1896 р.) з'їздів Товариства російських лікарів імені М.І. Пирогова та в XII Міжнародному медичному конгресі, що проходив у Москві в 1897 р.

Обіймаючи посаду завідувача санітарного відділу Київської міської управи, О.В. Корчак-Чепурківський запровадив нову санітарну документацію та розробив програму спеціальних заходів проти занесення холери до Києва в 1904 р. Ці заходи в деякій мірі покращили незадовільні санітарні умови міста, що, у свою чергу, позитивно позначилося на здоров'ї міського населення.

О.В. Корчак-Чепурківський брав активну участь у роботі Товариства київських лікарів, Київської комісії медичних народних читань. Звіт про діяльність останньої за 1902 – 1904 рр. містить наступну інформацію: "по прежнему Председателем состоит приват-доцент Университета Св. Владимира Авксентий Васильевич Корчак-Чепурковский..."[8].

На черговому засіданні Товариства київських лікарів 1 грудня 1907 р. О.В. Корчак-Чепурківський проаналізував рівень захворюваності холерою різних дільниць м. Києва, вказавши при цьому на низький рівень захворюваності на дільницях, забезпечених артезіанською водою. На наступному засіданні Товариства 3 травня 1908 р. О.В. Корчак-Чепурківський зробив повідомлення на тему: "О холерных эпидемиях последних лет".

Аналізуючи холерну епідемію 1908 р. в м. Києві, на засіданні Товариства 11 жовтня 1908 р. вчені Київського університету Св. Володимира – В.К. Високович і О.В. Корчак-Чепурківський дійшли висновку, що захворюваність на холеру пов'язана з водним шляхом передачі збудника.

Він наголошував на обов'язках кожного лікаря щодо проведення роботи з попередження захворювань не тільки шляхом санітарних заходів, а й популяризацією гігієнічних знань серед народу. Саме тому Комісія проводила систематичні читання за профілактичною тематикою: про інфекційні та венеричні захворювання; про першу допомогу при нещасних випадках до прибуття лікаря; про захворювання очей; про шкідливість алкоголю; про повітря та його значення для людини тощо. Особисто О.В. Корчаком-Чепурківським були проведені лекції на такі теми: "Про сифіліс", "Про холеру", "Про інфекційні

хвороби", "Для чого лікарі роблять операції", "Про житло і про те, як воно повинно бути влаштоване", "Як ми дихаємо і як досягнути чистоти повітря в нашому житті" [8].

Під час керівництва О.В. Корчака-Чепурківського Комісією медичних народних читань інтенсивно зростає кількість установ для читання лекцій. Так, до 1899 р. лекції читалися тільки в приміщенні Народної аудиторії Товариства підтримки початкової освіти, а станом на 1904 р. читання вже проводилися в Народному будинку Товариства грамотності, Народній аудиторії, Контрактовому будинку, Києво-Галицькій та Києво-Куреневській народних чайних, також у чайній Південно-Західного товариства тверезості на Львівській площі, у лікарні Благодійного товариства на вул. Лабораторній, чайній Опікунства про народну тверезість на Солом'янці, Лук'янівському Народному будинку Київського міського товариства тверезості [8].

Народні медичні читання проводилися зазвичай у святкові та недільні дні, час обирався від сімнадцятої до дев'ятнадцятої години. Число слухачів на читаннях коливалося від 53 до 352 осіб, за 1902–1904 рр. кількість слухачів перевищувала 1000 осіб [8].

З 1904 р. завдяки зусиллям О.В. Корчака-Чепурківського вперше в діяльності Комісії після читання лекцій проводилася безкоштовна роздача листівок про різні інфекційні та венеричні хвороби, про пологи, про вигодовування новонароджених дітей та догляд за ними тощо. Листівки були написані в доступній формі, що зробило їх популярними серед народних мас [5].

Отже, на основі вище викладеного матеріалу можна зробити наступні висновки:

Діяльність О.В. Корчака-Чепурківського була спрямована на проведення профілактичної роботи, пошук причин поширення епідемій, їх аналіз та шляхи подолання. Період керівництва О.В. Корчака-Чепурківського Київською комісією медичних народних читань при Товаристві київських лікарів відзначився значним піднесенням діяльності цієї Комісії, збільшенням кількості слухачів завдяки розширенню як тематики читань, так і кількості місць для їх проведення; започаткуванням безкоштовної роздачі листівок профілактичного змісту для населення. Усе це, безумовно, свідчить про вагомий внесок О.В. Корчака-Чепурківського в справу поширення елементарних медичних і гігієнічних знань серед простого народу для запобігання розповсюдженню різних хвороб і зниження рівня смертності.

АВКСЕНТИЙ ВАСИЛЬЕВИЧ КОРЧАК-ЧЕПУРКОВСКИЙ: САНИТАРНАЯ И ПРОТИВОЭПИДЕМИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Антошок Е.Я.

Национальный медицинский университет имени А.А.Богомольца

Резюме. В данной статье показана работа академика А.В. Корчака-Чепурковского как санитарного деятеля и ученого. Его деятельность была направлена на проведение профилактической работы, поиск причин распространения эпидемий, их анализ и пути преодоления. А.В. Корчак-Чепурковский сделал весомый вклад в разработку профилактических и противоэпидемических мероприятий в очагах эпидемий.

Ключевые слова: А.В.Корчак-Чепурковский, профилактическая деятельность, научные работы, история медицины.

OVKSENTIY VASYLYOVYCH KORCHAK-CHEPURKIVSKIY: SANITARY AND ANTIEPIDEMIC ACTIVITIES

Antonyuk O.Ya.

O.O. Bohomolets National Medical University

Abstract. This article shows the work of Academician O.V. Korchak-Chepurkivskiy as health activist and scientist. His activity was aimed at carrying out preventive work, searching causes of the spreading of epidemics, their analysis and remedies. O.V. Korchak-Chepurkivskiy made a significant contribution on the development of prophylactic and preventive measures in foci of epidemics.

Key words: O.V.Korchak-Chepurkivskiy, prophylactic activity, scientific works, history of medicine

ЛІТЕРАТУРА

1. Корчак-Чепурковский А.В. Отчет о состоянии врачебной помощи и народного здоровья в Херсонском уезде за 1889 год / А.В.Корчак-Чепурковский. - Херсон: Типография О.Д.Ходушиной, 1890.
2. Корчак-Чепурковский А.В. Материалы для истории земской медицины в Бессарабской губернии, в.1. История губернской земской медицины / А.В.Корчак-Чепурковский. - Кишинев, 1893.
3. Корчак-Чепурковский А.В. О пригодности метрических данных о смертности для целей изучения эпидемий сельского населения России: доклад на IV Пироговском съезде / А.В.Корчак-Чепурковский. - К., 1896.
4. Корчак-Чепурковский А.В. Материалы для изучения эпидемии дифтерии (эпидемиологии) в России. Вып.1.: монография / А.В.Корчак-Чепурковский. - Херсон: Херсонская губернская земская управа, 1898. - 320с.
5. Товкун Л.П. Академік О.В.Корчак-Чепурківський: наукова, організаційна та педагогічна діяльність у 1883-1947 рр.: дис... канд. мед. наук: 07.00.07 / Товкун Лідія Павлівна. - Переяслав-Хмельницький, 2010. - 200 с.
6. Ціборовський О.М. На варті здоров'я: Історія становлення соціальної медицини і охорони громадського здоров'я в Україні. - К.: Факт, 2010. - 430 с.: іл.
7. Ціборовський О.М., Сорока В.М., Гарнець О.О. Розвиток земської медицини та її санітарної організації як втілення у практику соціально-медичних ідей / О.М.Ціборовський, В.М.Сорока, О.О.Гарнець // Вісник соціальної медицини та організації охорони здоров'я України. - 2008. - №4. - С.45 - 52.
8. Отчет о деятельности Общества киевских врачей за 1903-1904 гг. // Труды Общества киевских врачей с приложением протоколов и отчетов за 1903 - 1904 гг. - К., 1905. - Т.7 вып.2.